

Materialet er hentet på

hovedstadsarkiver.dk

- og stammer fra Dansk Folkemindesamling

En mælkemands erindringer fra Besættelsen

Bageriet gik trange kår i møde. Margarinen, som var uundværlig til at bage med, slap op. Mel, sukker, olie og mange flere råvarer blev rationerede; rationeringsmærker dukkede op og satte en grænse for, hvad man kunne købe. Erstatningsvarer dukkede også op. Rosiner blev lavet af rabarber. Kakao og chokolade var også lavet af noget tvivlsomt noget. Der kom smørførstrækningsmiddel - hvad det var lavet af, var ikke godt at vide. Hvedemelet slap næsten også op, det blev meget hårdt rationeret. Derimod var der rigeligt af rugmel, og så kom der et middel i handelen til bagerne til at afsyre rugmelet med, så man kunne bruge det til at bage wienerbrød. Det lugtede af rugbrød, når man bagte det; men det kunne købes uden mærker, så det blev ligegodt eftertragtet. Piskefløden forsvandt også. Det blev forbudt at sælge piskefløde, det skulle altsammen gå til at fremstille smør af. Vi brugte skummet mælk og mager fløde til at lave flødeskum af til konditor-kagerne. Gulddråber kom nu i handelen. Dem skulle man komme i mælken og den magre fløde, så satte man en støvsuger til en kedel med huller i, og så blæste man flødeskum. Det smagte af ingenting, men udseendet var der, og så kunne alt sælges. Den forvænthed, københavnernes havde, gik efterhånden fløjten, nu var det bare om at leve og overleve.

Med sådan en tilstand, som nu kom, blev det mere og mere trangt, efterhånden som de rene varer svandt væk. Der blev mindre og mindre arbejde, det skabte arbejdsløshed, - ikke for det, der var kæmpearbejdsløshed i forvejen, men nu blev det værre og værre. Efterhånden som tiden gik, forsvandt alle varer under disken, der blev tuskhandlet, sortbørsen begyndte at stikke sit hæslige hoved frem. Der blev også kødrationering, slagterne lavede kødløs dag ved at lukke en dag om ugen. Fiskehandleren og ismejeriet, bageren og købmanden fulgte med i hurtigt tempo. Der blev frivillig rationering, indtil rationeringen kom. Sådan hed det sig, men varerne gik bare under disken. Og slagterne gav efter forgodtbefindende.

Det var en uretfærdig rationering. Byttehandel opstod mellem de handlende, de manglede aldrig noget. Cigaretter og tobak blev rationeret på frivillig basis, lige så uretfærdigt som al anden løs rationering. Det siger sig selv, at i sådan en tilstand havde sortbørshandelen fagre tider. Som tiden gik og alle fornemmede, at en besættelse godt kunne vare længe, indstillede folk sig på den tilstand. Benzinen løb tør, der blev også benzinrationering, vilkårlig selvfølgelig, det var jo svært at rationere den attraktive vare helt retfærdigt. Dæk til både cykler og biler, slanger til både cykler og biler blev også pinlige at få. Biler blev klodset op, cyklerne fik et opsving, alle skulle nu køre på cykel, der blev skrællet cykler som aldrig før. Hesten dukkede op og prægede gadebilledet; spændt for en bil blev den ikke et særsyn mere. Hvis det var forekommet før besættelsen, havde man stillet sig op og skraldgrinet. Det gjorde man ikke nu. Nu var det ramme alvor.

Generatorbilerne kom for at blive hele besættelsen ud. Men hvor længe skulle den vare? Det spørgsmål red alle som en mare.

Men efterhånden, som tiden gik, syntes folk, at det gik jo meget godt alt sammen.

Tyskerne var fjernt fra det daglige, man mærkede dem ikke så meget, så folk ræsonerede, at krigen ude i det krigshærgede Europa ikke rigtigt vedkom dem. Det gik jo også godt for Hitler, han stormede frem på alle fronter, og bortset fra rationeringen, så var det

tåleligt at leve, bare det ikke blev værre. Men det blev det.

Kaffen slap op, der kom erstatningskaffe, man fik mavepine, så det raslede, da man begyndte at drikke alle mulige slags erstatning. Hvad var nu det bedste ? Jabba ? Javanette ? Brasila ? Alle mærker var såmænd af de samme råprodukter, cikorierødder, sukkerroer og olden. Cigaretter og cigarer blev også erstatning, fynsk langhalm, tangcigarer kom nu frem og blev endda eftertragtede, fordi der næsten ikke var andet at byde på. De gode varer var altid forbeholdt de velbeslåede købere.

I sådan en tilstand af mangel på råvarer var det, at min mester med gråd i stemmen sagde til mig: "Jeg har altså ikke råd til at have dig mere, jeg kan jo ikke få mel og sukker, margarine og smør, uden jeg skal købe det på den sorte børs, og det vil jeg ikke, jeg vil ikke rodes ind i noget kriminelt."

Det kunne jeg da godt forstå, selvom jeg vidste, at det at blive arbejdsløs nu var en straf. Var der nogen, der blev forfordelt i samfundet, så var det de arbejdsløse. At blive arbejdsløs dengang var at sulte. Der var ingen kære mor, ingen hjælp uden lige det allernødvendigste, og så var det endda under sultegrænsen.

Jeg boede på hjørnet af Jægersborggade og Jagtvejen, i nr. 1 lige over for Assistens kirkegård. Man sagde dengang: Bor du der? Jamen, det er jo et rædsomt sted. Folk dengang regnede Jægersborggade ligesom Borgergade og Adelgade, som noget for arbejdsløse og de laveste i samfundet. Men så er fakta, at jeg i hele den tid, jeg har boet i Jægersborggade, ikke har truffet så prægtige mennesker som dengang.

På Jagtvejen overfor Jægersborggade boede en kammerat, som jeg kendte vældig godt. Han boede hos et par tanter, de var også meget flinke. Han sagde til mig: "Du er jo blevet arbejdsløs, kunne du ikke tænke dig at blive mælkemand ?"

Jeg tyggede lidt på det. Jeg var jo vant til at arbejde indendørs, og så skulle jeg til at arbejde i det frie liv ude på gaden, gaden blev min arbejdsplads. Jeg vidste det ikke. "Tænk over det", sagde han, "jeg ved at vores forvalter gerne vil have bagere til at være mælkemænd, for de kan komme op om morgenen, og det er meget vigtigt."

Jeg tænkte over det. "Skal du overleve, må du forstå at omstille dig." Arbejdsløsheden var håbløs, og så slog jeg til. Det var i maj måned 1940, og Solbjerg skulle bruge folk til ferieafløsere. Det var på en gros-vognene, der skulle bruges folk, og de skulle så optrænes til at kunne overtage vognen, når medhjælperen skulle have ferie i juni måned og så fremover til september. Det var ismejerier og bagere, restauranter og hoteller vi skulle betjene. Der var to mand på hver vogn, kusken og en medhjælper. Vi skulle forsyne disse aftagere med mælk, fløde, smør, eksportfløde og så skummetmælk til bagerierne. At være mælkekusk på Solbjerg dengang var ikke nogen lille beskæftigelse. En kusk var en lille konge. Det var hans vogn, når den var kørt ud af porten på Solbjerg, han havde alt ansvar for varer, flasker og emballage. Han skrev regningerne til de forskellige forretninger, om det var restauranter eller hoteller, mejerier eller bagere; det var ham, der skønnede, om de var kreditværdige. Det gav ham myndighed, det var ham de agtede, når de skulle have henstand med regningerne, og det var ham, Solbjerg stolede på. Han fik også sin løn derefter. Vi medhjælpere var kun en håndsrekning for kusken; men hvis han kunne lide sin medhjælper, så faldt der også noget af hele tiden. Og det blev så en del af medhjælperens løn. Lønnen var ikke stor, ikke når jeg tænkte tilbage på den løn, jeg fik som baker, men jeg sagde til mig selv: Du må omstille dig, så kan du også overleve. Alt det overvejede jeg, før jeg sagde ja til at tage med ud på Solbjerg for at søge arbejde.

En ny epoke i mit liv begyndte nu. Og når jeg tænker tilbage, så var det en dejlig epoke. Der var også strabadser, i rigt mål, men jeg overlevede, og jeg overlevede til fuldt mål. jeg kom til at tjene mere som mælkemand, end jeg havde tjent som baker. Men det var fordi, jeg satte mig grundigt ind i den rytme, som var sådan en arbejdsplads's særegenhed. Man skulle bare tækkes kusken, - var man på hat med ham, så var det ubegrænset, hvad man kunne tjene.

Jeg tog med min kammerat ud på mejeriet den årle morgen. Arbejdstiden begyndte, når kusken befalede det, i dette tilfælde kl. halv fire. Vi mødte en gammel forvalter i porten, og min kammerat sagde til ham: "Her er så den mand, jeg har talt med dig om, Ellegård." Det hed forvalteren.

Han så på mig: "Er du vant til at stå tidligt op om morgenen? Hvad har du været ellers?" "Jeg har været bager i femten år." Han så på mig igen: "Ja, så kan jeg godt bruge dig, bagere kan godt komme op om morgenen, det ved jeg, du kan begynde med det samme på vogn nr. 13."

Så skulle et nyt afsnit af mit liv begynde. Jeg tænkte: Ja både mælk og fløde, skummet mælk og smør, det har du forstand på; men jeg tænkte ikke på, at det var på en anden måde end at stå med en flaske mælk i hånden, når en kunde kom ind i bagerforretningen for at købe den.

Jeg kom hen til nr. 13. En gammel kusk og hans medhjælper stod og ventede på en ekstramand. De vidste, at deres vogn fik en sommerferieafløser med, fordi det var en stor vogn nr. 13. Det var en lang vogn, en gammellang bil, der var lavet om til hestetrukken mælkevogn. Men den havde gummihjul, og det var en fordel, for der hvor man satte mælkekasserne, der blev de stående.

Forvalteren gik med hen til kusken: "Her har du så en medhjælper. Han har været bager, så han kan komme op om morgenen." Så gik forvalteren. Kusken hed Peter, vi kaldte ham Peter Skæg. Det var fordi, han havde et lille grinagtigt overskæg. Men flinke var de, både medhjælper og kusk.

Først skulle jeg sættes ind i, hvordan man læssede en mælkevogn. "Se her," sagde medhjælperen; "her foran sætter jeg hele sød og pægle sød på den ene side, og husk på at der er både pasteuriseret og rå mælk. Det kan du se på kapslerne, de pasteuriserede har gult tryk, de rå har røde tryk i kapslen. På den anden side har jeg så halve sød, og børnemælk og jersey-mælk. I midten af vognen har jeg til den ene side hele sød" - der var nemlig fire rækker i midten, så siderne kunne hælde skråt op og hvile på midterrækkerne, - "og til den anden side har jeg halve sød." På midten af vognen afsluttede vi så de store flasker, så der blev et lille tomrum mellem den fløde og kærnemælk, som vi læssede op bagtil. Det var fordi, vi derved fik en arbejdsplads, så vi kunne stå og lave bestillingerne til, så ordren eller leveringen var færdig til det næste mejeri eller den næste bager.

Der var konkurrence imellem medhjælperne om at læsse så smukt som muligt, og det var helt beundringsværdigt, hvordan de forskellige medhjælpere læssede deres vogne. Mælken og fløden var kørt ud af hjemmearbejderne på små lette blokvogne, og nu gjaldt det om at blive færdige med at læsse, for når kusken kom ud fra skriverstuen, hvor han havde været inde og påføre stillelisterne, som var en lille bog med alle vognens kunder - plus eller minus til den faste levering -, så skulle vognen helst være klar til at spænde hestene for, så vi kunne køre ud i kvarteret og begynde udleveringen. Og det vil sige: Klokkerne fire skulle alle vognene helst være klar til afgang. Så var reglen, at kusken skulle sadle den ene hest op, og medhjælperen skulle sadle den anden hest op. Men et af de goder, der tilfaldt medhjælperen, var, når han sadlede begge heste op og spændte dem for vognen. Når kusken kom, kunne man lige køre ud af porten, ud til kvarteret og begynde arbejdet.

Ude i kvarteret fik så medhjælperen stillelisterne, dvs. bogen. Og så kravlede han op på vognen og lavede kundens varer til, så de lige var til at rive ned og bære ind i forretningen. Kusken havde nøgle til alle mejerierne, derimod var så godt som alle bagere oppe, så der var ikke noget problem med at komme ind og sætte mælken. At have nøglen til et ismejeri var et betroet ansvar, det krævede tillid og ærlighed, der var mange fristelser. Og jeg har tit undret mig over, at der - på så løs en måde som nøglerne var sikrede på - ikke skete flere misforståelser, end der gjorde. Når varerne var sat ind i ismejerierne, så blev kasserne talt op, de kostede to kroner pr. stk. dengang, og kunden skulle svare for, hvis

der manglede kasser. Når vi var færdige med at stille varerne af til kunderne - det varede ca. tre timer - så kørte vi til frokost; det hed det sig, fordi vi holdt en times pause, så kusken kunne skrive regningerne. Hestene fik muleposer på og dækken rullet hen over ryggen. Det var et forlangende fra staldmesteren, og det var meget strengt ikke at overholde det, for hvis staldmesteren så det eller fik det at vide på anden måde, så var det afsked på stående fod. Medhjælperen ordnede alt med hestene. Han skulle det ikke, men her var et andet gode, som han også blev lønnet for: At spænde heste for, at give dem muleposer på, at sadle dem af igen, når man kom hjem; det betalte kusken sin medhjælper for. Samtidig med at han gav en øl til maden og kaffe bagefter. Og det var alligevel femten kroner om ugen, lønnen var i 1940 femogfyre kroner, og så fik vi en månedlig promille, så en medhjælper havde godt op imod en faglært arbejders løn.

På vogn nr. 13, som jeg nu var med for første gang, var det lidt af en oplevelse at komme ud på gader og veje så tidligt om morgenen; ikke fordi, da jeg som baker kørte til mit arbejde, kom jeg også op den årle morgenstund. Men her var det noget andet. Der var ligesom en mere romantisk stemning over det at køre ud med en mælkevogn. Flaskernes klirren, det var forskellige lyde hver flaske havde, det var ligesom en hel symfoni, vognens skrumplen, spandenens raslen i forskellige lyde, hestens trampen i galop, det skulle jo gå stærkt ud til kvarteret. Ikke fordi vi havde så langt fra Nylandsvej ud til Rantzausgade, hvor vort kvarter begyndte; men for de vogne, der skulle køre til Christianshavn eller Østerbro eller Sydhavnen, var der et godt stykke vej at tilbagelægge. Og så at sidde på bukken og se hestene fra en anden vinkel, end man plejede, når man ser en hest fra siden; her så man den fra oven, ryggen, bugen og bagpartiet gav en anden profil.

Hesten er et dejligt dyr, trofast som en hund, og klog. Jeg kom til at elske hesten. En hest skulle ikke gå ret længe i et kvarter, før den var stedkendt, og den kunne høre, når vi var færdige et sted, så satte den sig i gang af sig selv og gik hen til det næste sted; den vidste nøjagtig, hvor den skulle stoppe. Der var fyre en gros-vogne på Solbjerg, to heste for hver vogn, detail-vogne var der ligeså mange af, og med reserveheste var der på Solbjerg ca. 250 heste. Det siger sig selv, at kærligheden til dyrene ikke kunne være alt for stor; men når man kom hjem efter endt arbejde, var der altid en god portion kærne til hver hest. Det vidste de, for når dagen var slut og arbejdet til ende, så var der intet, der kunne standse hestene; de vidste, at de skulle hjem til et festmåltid. Jeg kælede for hestene, og et lille kærtegn med et klap og en lille omfavelse gengældte hesten med at være trofast. Det var herlige dyr.

Vi var fem vogne, der holdt frokost på Boulevardcafeen. Den lå på hjørnet af Åboulevarden og Kapelvej. En gammel elskelig dame med sin søn ejede cafeen. De plejede os som børn. Vi fik pilsner til maden, vi fik en cerut - ægte - til kaffen; ellers kunne kunderne ikke få pilsner, før der var købt en fadøl først, det var jo en rationeret vare, men så kunne de også få en snaps med i købet. Der var punktlighed og retfærdighed i Boulevardcafeen, og det lønnede sig, der kom mange stamgæster om morgenen; og det var en ny fornemmelse for mig, der som baker ikke så andre end mig selv om morgenen, når man skulle bage brød. Alle nyheder blev diskuteret hver morgen, tyskernes færden blev grundigt endevendt, vi blev som en lille familie, hele den morgenduelige flok, som mødtes her. Der blev sammenhold imellem os, noget som jeg tit savner nu, hvor der ikke er skygge af den atmosfære, der var dengang. Vi kom hinanden ved, det kunne man tage og føle på, det var ægte.

Peter Skæg sagde til mig: "Er du klar over, at det er et ulykkeligt tal, 13?" Han talte med den gnækkende stemme, han havde, men det var for sjov, han sagde det.

Jeg sagde til ham: "For mig er det et lykkeligt tal, jeg er nemlig født den 13., og så kan jeg jo kun sige, det var en lykke, at jeg blev født."

Han grinede og sagde: "Ja, det er sgu ingen løgn, og jeg kan se, du bliver en god medhjælper." Og det mente han.

Jeg blev ikke kaldt andet end Den lille bager, så længe jeg var på Solbjerg, og der var jeg ligegodt i næsten tyve år. Men de første fem år var vel nok de mest begivenhedsrige, jeg nogensinde har oplevet. Alle kuskene ville have mig som medhjælper, og det var en stor ære. Men inspektøren vidste det også. Han satte mig på de vanskeligste opgaver, der opstod i tiden, som fulgte. Da ferietiden var forbi, pillede inspektøren de reservemedhjælpere ud, som de skulle bruge fremover, resten blev fyret. Alle vi medhjælpere, der var antaget til sommerferiekørsel, gik og ventede spændt på, om man blev antaget. Der var stadig stor arbejdsløshed dengang, og det var rigtigt : Var man arbejdsløs, så var man på sultegrænsens rand, det vidste alle, og så gjaldt det om at være om sig, man skulle jo overleve. Vi anede ikke, hvornår besættelsen hørte op, der var lange udsigter. Men det lå som i en tåge, en fjern forjættende fremtid.

Jeg blev kaldt ind til inspektøren, Restrup hed han. Han så på mig med et fast blik: "Du har været korrekt i din opførsel, ikke kommet for sent nogen gang, været villig til dit arbejde, og det skønner virksomheden meget på. Du er antaget som en gros-medhjælper."

En ny tid begyndte nu for mig.

Teksten er udgivet i serien "Folk fortæller" nr. 14. af Foreningen Danmarks Folkeminder 1985